

murdnud. Enamikku oletatavaist mahamurdmistest, mida sageli antakse edasi kohalikus traditsioonis, ei saa siiski tõestada - need kujutavad endast tõenäoliselt vaid head folklooripärimust.

Nagu öeldud, kandub huntide vihkamine tänapäeva ühiskonda üle vanast agraarühiskonnast. Kuid tasuks märkida ka mõningaid erinevusi. Agraarühiskonnas oli hirmul huntide ees reaalne majanduslik alus. Koduloomade murdmine talus võis viia hävinguni või vähemalt tõsiste kahjustusteni. Isegi kui leidub kindlat materjali inimeste ründamise kohta, räägib põhiosa pärimusest, eriti memoraadid ja muinasjutud, siiski koduloomade ründamisest.

Teadmised huntidest ja nende käitumisest, nagu ka kogemused kohtumistest huntidega jm olid varasematel aegadel palju sügavamad. Selline oli olukord pea kogu XIX sajandi jooksul.

Tänapäeval seevastu on teadmised haruldased, välja arvatud spetsialistide ja teiste piiratud väikeste gruppide hulgas. Kartus ei ole enamasti majanduslikult põhjendatud, vaid keskendub eeldatavatele rünnakutele inimese vastu. Seda võib võrrelda teiste linnaühiskonna hirmudega.

Varem oli rahvaluule seotud huntide endiga, tänapäeval tegeleb see suurel määral inimestega, kes kaitsevad huntide eksistentsi Rootsi metsades. Hirmu südamik on kandunud huntidelt nende kaitsjatele, inimestele.

Tõlkis Kadri Peebo

ELUENERGIA, HALDJAD JA JUMALAD MARI MEDITSIINIS

Valeri Petrov. Mari, Joškar-Ola

Mari rahvapärane arstimine põhineb teorial kõikvõimsast jõust või energiast *ju*. Usutakse, et ainult selle energia valdamine annab inimesele arstimisvõime, nõidumise ja selgeltnägemise ande ning muudab ta jumalatest tugevamaks. Teadmisi hoitakse oma perekonna ja sugulaste keskel salajas, seda on soodustanud arstijate vaenamine ametliku kiriku ja võimude poolt. Praegu, nagu minevikuski, on ainuvõimalik omandada nende ametisaladusi, hakates mõne nõia õpilaseks.

Minu õpetajateks olid mitmed päritud teadmistega rahvaarstid (A. Mamajeva, s 1923 Novotoriali rajoonis; V. Aslanov, s 1905 Sernuri rajoonis; I. Mihailova, s 1915 Morski rajoonis; P. Jegorova, s 1921 Morski rajoonis), kes lubasid osa oma perekonna saladustest trükis avaldada.

Ju on kosmilise elu aluseks. Seda peetakse tugevamaks jumalatest ja haldjatest. Ütlus *jumo detš ju patõr* (*ju* on jumalatest tugevam) on maride seas praegugi kasutusel. Nõidade, rahvaarstide ja ennustajate üldnimetus on *juzo*, kusjuures *zo* on sufiks. Inimkehas liigub *ju* piki kindlaid kanaleid - *ilõš korno* (elutee).

Mitmete haiguste põhjuseks peeti negatiivse energia tungimist inimese organismi, sellele vastavalt neid ka raviti. Haiguse võisid põhjustada ja selle kindla inimese vastu suunata kas inimesed, haldjad või jumalad. Niisiis peeti organismi energeetilist tasakaalustamatust seotuks kosmose ilmingutega. Pärimuse järgi leidub igale negatiivsele energiale - *jule* - ka vastandenergia.

Inimeste haigused jagunevad kaheks: *ške tšer* (enda haigus) ja *purtõmo tšer* (teiste põhjustatud haigused). Usuti, et inimene võib teisi kahjustada viit liiki impersonaalse energiaga, millest igaüks jaguneb omakorda kaheteistkümneks alaliigiks, nagu ka jumalad ja haldjad. Rahvaarstid diagnoosivad hoolikalt, määramaks, kust pärineb kahjustav energia ning valimaks õiget loitsu, palvet või ohvrit. Negatiivne energia eemaldatakse arstimisel kõigepealt kehast, seejärel ta likvideeritakse või saadetakse edasi.

Arstimisrituaali ajal on *ju* juhtimise peamisteks võteteks meditatsioon, loits, pilt, hingeõhk ja puudutus. Kõiki võtteid kasutatakse omavahel korreleeritult. Meditatsiooni hindavad mari rahvaarstid *ju* omandamise ja kasutamise vahendina kõrgelt. Selle komplitseeritus ja meditsiiniline efektiivsus on samaväärne Tiibeti meditatsiooniga. Mari meditatsiooni põhiolemus on järgmine. Inimene läbib oma mõttekujutuses kõigepealt looduse fenomenid (näiteks päikesepaiste, kuu- või tähevalguse, õhu, päikesetõusu, välgu, äikese jm), muutub kaalutuks ja lahustub. Selle saavutamiseks kasutatakse erilisi vormeleid. Mõned rahvaarstid jooivad meditatsiooni täiustamiseks ja selgeltnägemise seisundi saavutamiseks hallutsinatoorseid vahendit, mida valmistatakse punasest süseseenest. See tagab meditatsiooni ajal harmoonia kosmose ja jumalatega isiku tervistamiseks. Hinnatakse mediteerimist puu otsas või mägedel istudes. *Ju* valdaja *juzo* usutakse olevat tugevam kui jumalad ja saatused. Tuntud uskumuse järgi saab inimene teadmised *ju* kohta une või letargilise seisundi ajal.

Teooria eluenergiast võis tekkida muistsete uurallaste, indoeurooplaste ja muude euroasiaatide omavahelise suhtlemise tulemusena. Termin *ju* on ühendatav indoeuroopa tüvega *yu* (sanskriti *ayu* - elu). Esihalsed teooriad eluenergiast ja selle kanalitest inimkehas kujunesid muistsetes Indias ja Hiinas. Indias on see tuntud *praana*, Hiinas *tši* teooriana. Seal levinud uskumuse kohaselt muudab kosmose energia saladuste tundmine inimese jumalate taoliseks. Marid pööravad arstimisel sarnaselt indialastele ja hiinlastele rohkesti tähelepanu energia juhtimisele inimese kehasse. Lisaks meditatsioonile kasutatakse energia juhtimisel akupunktuuri *ime ju* (*ime* - nõel). Mari akupunktuuri süsteem on iseseisev ega pärine hiina meditsiinist.

Hantidel on tuntud kujutlus impersonaalsest eluandvast *Anki Puyost*. Kujutlus *narginemist*, jõust, mis säilitab elu maa peal, on tuntud tšuktšidel. Kujutlused kosmilisest eluenergiast olid kindlasti tuntud erinevail rahvail mäletamatuist aegadest peale.

Marid usuvad, et inimese iseseisev elu on võimalik tänu mõnedele just pärinevatele isiklikele energialiikidele: *šülõš* (hingus), *ört* (vaimsus, teadvus), *tšon* (hing). *Šülõš* ilmub munarakku viljastamise hetkel ja reguleerib inimorganismi arenemist surmani, andes soojust, pannes südame lööma, vere voolama ja inimese hingama. Surma järel lahkub *šülõš* kehast tulena ja tungib *Jumosse* (jumal, universum). *Tšon* ilmub embrüosse, kui loode on kolme kuu vanune. Tänapäeval ei teata *örti* algupära. Sarnaseid vaateid inimese elule tunnevad teisedki uurali rahvad.

Arstimisel juhivad rahvaarstid *ju* seadusi kasutades impersonaalset energiat ning ühtlasi ka haldjaid ja jumalaid. Maride uskumused haldjate ja jumalate seostest haigustega on järgmised: jumalate ülesandeks on haige keha ning vaimu puhastamine kahjulikust energiast, nad võivad haiguse ka teisele isikule üle kanda. Jumalad võivad haigusi saata siis, kui neid piisavalt ei austata või kui inimesed patustavad. Erinevate loodusnähtustega seotud madalamad jumalad karistavad inimesi ülbe käitumise eest nende kaitsealustega. Nii karistab näiteks jõehaldjas *vodõ•* nahahaigusega jõe ääres käratsejaid ja tolmutajaid. Tulehaldjas *tul vodõ•* jälgib, et tulle sülgaja huuled lõhkeksid. Põhilisteks ravimiteks jumalate ja haldjate põhjustatud haiguste vastu on palved ja ohvrid. Usutakse, et *juzo* võib ohvritega suunata jumala viha teisele inimesele ja kanda talle üle selle haiguse. Haigusdeemoneid aetakse välja või kantakse teisele isikule üle mõttejõuga, meditatsiooni, puhumise, sõnade või puudutusega. Erinevalt šamaanidest puuduvad mari rahvaarstidel isiklikud abivaimud.

Inimeste ja kariloomade haigusi võivad uskumuste kohaselt põhjustada ka surnute (eriti vägivaldselt surmasaanute) hinged.

Lendava tulesaba või ussi kujul ilmnev haldjas *vuver* sööb embrüot, nii et laps sünnib surnult või vigasena. Sageli on sellistel lastel silma-, kõrva- või nahahaigusi, mille kohta öeldakse *vuver kotškeš* (vuver sööb). *Vuveriks* muutusid surnute või elavate hinged, kes tegelesid nõiduse ja kahjustamisega. Niisuguse nõia hing lahkub une ajal inimesi ja loomi kahjustama. Arvati, et sellisel inimesel on *vuver tšonan* (vuveri hing). Peale omaniku surma väljub *vuver* öösel hauast ja lendab kurja tegema. Öösiti siseneb vaim korstna kaudu lese juurde ning magab temaga, võtnud surnud abikaasa kuju. Selline lesk hakkab kuivetama ja sureb peagi. Varem peeti üsna ohtlikuks haldjas *keremetti*, paganlikel maridel oli ta samaaegselt kaitsehaldjaks.

Vees usuti elavat jõhvusse või nn *vesijuukseid* (*šar kiške, viid šar*). Need arvatakse olevat inimese või looma vees elustunud karvad. Tunginud inimese

või looma kehasse, tekitavad nad välimise või sisemise sügeleva või valutava mädapaise. Helmintoosi seletatakse just elava karva tungimisega ihusse. Hambauss (*pü šukš*) sööb hambaid.

Haigusdeemoneid nimetatakse üldiselt *mužo*. Rahvaarstid peavad nad minema kihutama. Haldjate põhjustatud haiguste hulka kuuluvad veel: *razõm* (paistetetus, liikmete paistetetus, reuma), *vür kemet* (õla-abaluu liigete haigus), *nerge* (rõuged), *õrlõkan* (leetrid), *teleza* (sarlakid), *asõra* (düsenteeria), *jungo* (panariitsium), *kõlmõmužo* (palavik), *užar mužo* (hepatiit), *on šõrt* (astma, bronhiit), *sürem mužo* (haigusdeemoni põhjustatud minestus), *nedõk* (mäemari uskumustes hammaste ja kõrvade kahjustaja). Neile haigusdeemonitele sarnaseid olendeid tunneb uurali ja teistegi rahvaste pärimus.

Tõlkis Mare Kõiva

INDO-EUROOPA ŠAMANISMI JÄLJED KAGU-EUROOPAS

Éva Pócs. Ungari, Budapest

Alates M. Bošković-Stulli, C. Ginzburgi, T. Djordjevići ja ungarlaste G. Róheimi, G. Klaniczay ja teiste¹ uurimustest on selge, et Kesk- ja Kagu-Euroopas võib leida šamanismi jälgi. Andmed viitavad sellele, et osaliselt on šamanistlik vahendajategevus säilinud kaasajani, osaliselt on selle usundilised elemendid täiendanud nõiduse usundilist süsteemi.

Uurides Põhja-Itaalia *benandantide* rituaale (need olid nõiad, kes sündisid “särgis” ja omasid mitmeid šamaanile iseloomulikke tunnuseid), tõestas Ginzburg rikkaliku materjali abil esimesena, et “nõiduseelsed” viljakusriitused on integreeritud nõiduse institutsiooni. Klaniczay tuli samadele järeldustele, uurides Loode-Balkani benandanti-tüüpi nõidu - sloveeni-horvaadi *kresnikut* ja serbohorvaadi *zduhačit*. Nende nõidade tähtsaimaks ülesandeks oli viljasaagi kindlustamine oma kogukonnas elavate inimeste ja nende maad perioodiliselt külastavate surnute vaheliste suhete raames. Teise ilmaga suhtlesid nad transiseisundis sooritatud hingerännakutel. Rännakuga teise ilma kaasnesid võitlused deemonite ja surnutega või naaberalade nõidade hingedega. Hingevõitluste eesmärk oli viljakasvuks soodsate tingimuste (hea ilma) tagamine,